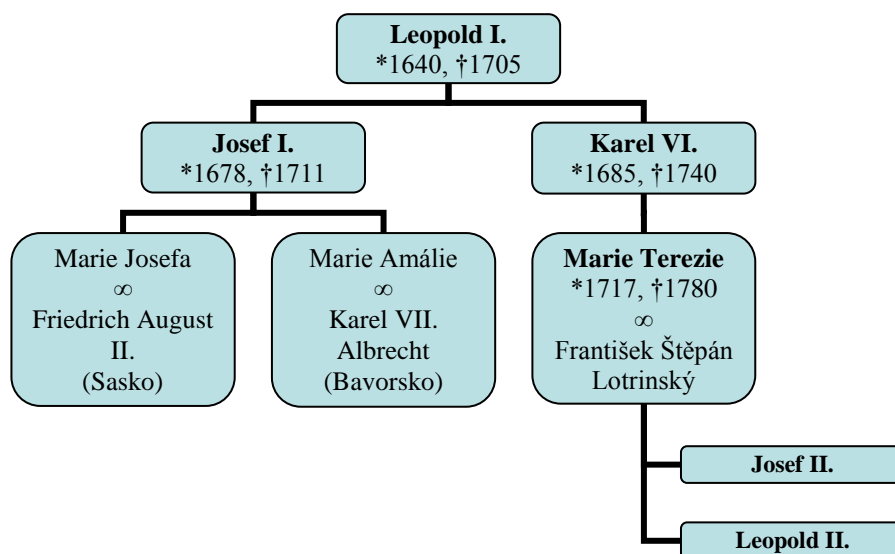

17. Habsburská monarchie za vlády osvícenských panovníků

I přes úsilí, které Karel VI. věnoval prosazení pragmatické sankce, se hned po nástupu **Marie Terezie** (1740–1780) panovníci sousedních států začali ucházet o „rakouské dědictví“. Na stranu Pruska, Saska a Bavorska se přidal i odvěký nepřítel Habsburků – Francie.

To, že reálně hrozilo trvalé rozdělení Českého království na základě dohody sousedních panovníků, způsobilo, že obyvatelstvo nevnímalo bavorsko-francouzská či pruská vojska jako „osvoboditele“ od habsburské nadvlády, ale pouze jako okupanty.

V jakém příbuzenském vztahu byla Marie Terezie k manželkám svých nepřátel – bavorskému a saskému kurfiřtovi?

Který z členů protihabsburské koalice neměl na území Marie Terezie v podstatě žádný právní nárok?

Jak se nazývá speciální historická věda, která se zabývá vytvářením takovým rodokmenů?

Cizí vojska vtrhla do českých zemí i Rakous a bavorský kurfiřt Karel Albrecht se prohlásil českým králem (1741). To, že mu při jeho korunovaci v Praze holdovala značná část české šlechty, zanechalo v mladé panovnici trvalou nedůvěru k Čechům. Poté, co se roku 1743 nechala Marie Terezie korunovat českou královnou, do Prahy ani do Čech už nezavítala. Díky podpoře uherských stavů se však nakonec podařilo panovnici protivníky z území dědičných zemí vytlačit, pouze většiny Slezska a Kladska se zmocnilo Prusko. Marie Terezie se pokusila získat ztracené území zpět, iniciovala vznik nové tentokrát protipruské koalice. Za pomoci Francie a Ruska se Rakousku v sedmileté válce (1756–1763) zpočátku docela dařilo, nakonec však i po sedmi letech bojů zůstalo Slezsko natrvalo součástí protestantského Pruska. Ztráta ekonomicky důležité oblasti, jakou Slezsko bylo, vedla prozíravou panovnici k zásadním reformám a k podpoře rozvoje manufakturní výroby především na území Čech a Moravy.

Marie Terezie (žila v letech 1717–1780) nastoupila na zděděný trůn v poměrně mladém věku (na uvedeném obraze je jí 11 let) po náhlé otcově smrti roku 1740 na podkladě tzv. pragmatické sankce, zaručující Habsburkům nástupnictví i po přeslici (ženské linii).

Marie Terezie byla velmi vzdělanou panovnicí, hovořila plyně kromě rodné němčiny také italsky, francouzsky, španělsky a latinsky, naučila i základy většiny jazyků zemí, kterým vládla.

► O které jazyky šlo?

Znak nové vzniklé dynastie habsbursko-lotrinské

Tip na výlet, či školní exkurzi:

Marie Terezie byla nejen schopnou a energickou panovnicí, ale také matkou 16 dětí, z nichž jen deset svou matku přežilo.

Byla Marie Terezie skutečně jedinou ženou v čele našeho státu?

Vzdor svému zaneprázdnění osobně bděla nad jejich výchovou, dbala o to, aby je vychovatelé vedli k poslušnosti a kázni (*Mé děti musejí jíst bez odmlouvání vše, co se jim předloží*).

Díky tomu, že v rámci sňatkové diplomacie byly dcery Marie Terezie provdávány do mnoha evropských zemí, přezdívalo se císařovně také „tchýně Evropy“.

V rámci přípravy na válku s Pruskem došlo v 50. letech 18. století zásluhou Václava Antonína Kounice ke sblížení Rakouska s Francií. Toto spojení bylo po sedmileté válce potvrzeno i manželským svazkem.

Která z dcer Marie Terezie se stala francouzskou královnou?

Tereziánské reformy

Marie Terezie, královna česká a uherská, arcivévodkyně rakouská a císařovna římsko-německá, nebyla nijak nadšenou stoupenkyní změn, okolností ji ale donutily k reformní činnosti, kterou se velmi výrazně zapsala do našich dějin. Její postavení v čele habsburské monarchie se významně upevnilo, když se její manžel **František Štěpán Lotrinský** stal v roce 1745 novým římsko-německým císařem Františkem I.

Války „o rakouské dědictví“ ukázaly na celkovou zaostalost habsburské monarchie, zejména na neutěšený stav státních financí a malou bojeschopnost armády, a proto i na nutnost vnitřních změn. Marie Terezie se snažila především **posílit roli státu a zmodernizovat armádu**. Císařovna zavedla povinnou vojenskou službu pro všechny muže (ovšem s řadou výjimek), jednotný výcvik a stejnokroj, výchovu důstojníků, pro vzdělávání armádních důstojníků byla ve Vídni v roce 1751 zřízena vojenská akademie. Všechny tyto kroky spolu s dalšími, které se souhrnně označují jako tereziánské reformy, měly podunajskou monarchii lépe připravit na další předpokládaný konflikt s Pruskem o hospodářsky vyspělé Slezsko, s jehož ztrátou se mladá a energická panovnice nechtěla smířit. Marie Terezie se uměla obklopit schopnými lidmi. Mezi její přední rádce v oblasti zahraniční politiky patřil **Václav Antonín Kounic** (žil v letech 1711–1794), reformy vnitřní správy státu řídil se souhlasem Marie Terezie **Fridrich Vilém Haugwitz** [haukvic] (žil v letech 1702–1765).

Nové správní reformy posílily **centralizaci státní moci** na úkor práv zemských sněmů. Zatímco Uhrám zůstaly výsady zachovány, centralizační úsilí se zaměřilo na co nejtěsnější **spojení českých a rakouských zemí**, ve Vídni bylo zřízeno Direktorium pro věci veřejné a finanční, šlo v podstatě o společnou Česko-rakouskou dvorskou kancelář řízenou státem placenými úředníky. Ti nahradili ve státní správě málo funkční zemské instituce. **Byrokraté**, jak se těmto vyškoleným státním úředníkům říkalo, byli na rozdíl od stavovské reprezentace k panovnici loajální a stali se hlavními nositeli reformní činnosti.

Václav Antonín Kounic byl pro své diplomatické umění nazýván „vozatajem Evropy“.

► Zjistěte, ve službách kterých habsburských panovníků působil během svého dlouhého života tento moravský šlechtic.

► Co vedlo Marii Terezii k rozdílnému přístupu k Uhrám a českým zemím v otázce byrokratizace a centralizace státní moci, proč si Uhry zachovaly vyšší míru autonomie?

► Co se dnes označuje termínem „byrokrat“? Byrokratická správa byla v 18. století ve srovnání s dřívější zemskou správou pokrokovým opatřením, vysvětlíte proč.

Velký význam měly především **reformy hospodářské a sociální**. Panovnice si byla dobře vědoma nesnesitelného zatížení poddanského lidu, ale zásadní reformě se vyhýbala. A to vzdor naléhání svého syna a od roku 1765 císaře a spoluvládce Josefa II. Snažila se však, aby se novým a spolehlivým **vyměřením půdy (katastry)** rovnoměrněji rozdělilo daňové zatížení. Daně pro každého poddaného byly vyměřeny podle rozlohy půdy i její úrodnosti. Nedostatek prostředků císařovnu donutil, aby poprvé zdanila i panskou půdu (šlechta ovšem platila poloviční daň než poddaní). Dvůr ve Vídni také chystal omezení roboty. Šlechta se takové změně dlouho bránila, ale **selské bouře** v roce **1775** ji vyděsily natolik, že s úpravou nakonec souhlasila. Nový **robotní patent** vedl ke zmírnění poddanských povinností, všechny požadavky vzbouřenců však nesplnil (platil až do roku 1848, kdy byly u nás roboty a poddanství zrušeny).

Dlouhodobá nespokojenost sedláků s těžkým životním údělem a sociálně tíživou situací na českém venkově posílená několik let trvajícím neúrodou vedla v roce 1775 k řadě ozbrojených povstání proti vrchnosti a jejím úředníkům. Zejména severní a severovýchodní Čechy byly zaplaveny houfy vzbouřenců, docházelo k dobývání měst a plenění zámků, vynucování zrušení roboty a omezování dalších poddanských povinností. Nejradikálnější z rebelantů se rozhodli dokonce táhnout na Prahu a donutit tak státní úřady k celostátnímu vyhlášení požadovaných reforem ...

„... Tehdy vyjel před frontu vojska nejvyšší pražský purkrabí se svým průvodem a vyzval sedláky, aby se rozešli. Temné hučení odporu bylo odpovědí. Purkrabí začal ztráčet klid a trpělivost: „Proč jste sem přišli?“

„Jdeme si do Prahy pro svobodu!“

„Pro jakou svobodu?“

„Však vy víte dobře, jakou. Císař zrušil robotu, a le vrchnosti patent o tom zapřely...“

„Ale vždyť to není pravda, byli jste oklamáni!“

Křik davu přehlušil mluvčího. Purkrabí se svými průvodci couvl; dal vytroubit poslední výzvu k dobrovolnému rozchodu. Situace se stala hroživou a ti, kdo nešli se vzpourou dobrovolně, rychle teď použili poslední příležitosti: Z boků a ze zadních oddílů odloučily se tu menší, tu větší skupiny, vytráceli se jednotlivci, ale větší část se nehnila z místa. Naopak, zazněly povely vůdců, kosy a cepy zamávaly nad zástupem, houfy vykročily proti frontě vojáků.

Raz, dva – pěšáci nasadili bajonety na pušky, dragouni tasili šavli.

„Útokem vpřed!“ ... (Miloš V. Kratochvíl – Památné bitvy českých dějin, s. 196)

Podobně jako na Špitálském poli před branami Prahy dopadli špatně organizovaní a nedostatečně vyzbrojení sedláci i jinde. Osvícenství se pozitivně projevilo i při potlačování selských rebelií v tom, že ve srovnání s předchozími bouřemi nebyly tresty pro jejich aktéry nikterak drastické, přísně potrestání byli jen ti, kteří dopustili násilností a rabování. Poměry na venkově se po vydání nového robotního patentu mírně zlepšily.

Protifeudální vystoupení sedláků patřila k často zpracovávaným tématům z našich národních dějin, jak ukazuje tato titulní strana odborné studie historika Josefa Svátka.

Pro zvědavé: Proč právě problematika selských vzpour patřila před rokem 1989 k hojně zpracovávaným úsekům českých dějin?

Z této doby také pochází i první úřední **sčítání lidu a domů**, které mělo sloužit především vojenským (evidence branců) a daňovým

► V jaké souvislosti se i dnes užívá rčení „dopadli jak sedláci u Chlumce“?

► Zjistěte si k této události další informace a prezentujte je ostatním ve třídě.

► Připravte si medailonek k jednomu z vůdců selské rebelie roku 1775 Antonínu Nývltovi.

Selský rebel podle představ malíře Mikoláše Alše

účelům. To ukázalo, že počet obyvatel – i díky lepší zdravotní péči (dodržování karantén, lepší se hygiena i pokroky medicíny) a výživě – poměrně rychle stoupá. Tehdy dostaly domy svá **popisná čísla**. Další změnou, která měla přispět k lepší evidenci obyvatel, bylo povinné **zavádění příjmení**, která se dědila.

Počátkem 70. let 18. století žilo v českých zemích 4,15 mil. obyvatel.

Srovnejte uvedený počet obyvatel s údaji z posledního Sčítání lidí, domů a bytů.

V letech 1771–1772 postihla naše země katastrofální neúroda obilí a následkem hladomoru zemřelo na 0,5 mil. lidí.

Díky pěstování jedné nové plodiny se snížila dosavadní závislost na úrodě obilí a tím se do budoucna zabránilo dalším podobným hladomorům. **O pěstování které kulturní plodiny šlo?**

Vzhled měst se začal v této době výrazně měnit díky zavádění celé řady užitečných nařízení do praxe. Ve městech bylo zaváděno pouliční osvětlení, magistráty ručily za čistotu ulic, dodržování hygienických a požárních opatření, pečovaly o městské vodovody. Časem byla města povinně vybavena i bleskosvody, byl dokonce předepsán i vzhled domů, nebo určeny zavírací hodiny v hostincích. Pro podporu vzdělání zde vznikaly veřejné knihovny a čítárny.

Zlepšila se také zdravotní a sociální péče o obyvatelstvo. Do konce 18. století bylo zavedeno povinné očkování proti nakažlivým nemocem. Souběžně s tím byly zřizovány nové špitály a sirotčince.

Hospodářský význam mělo i **budování silnic, odstraňování mnoha vnitřních cel a mýt**, sjednocení měr i vah, či zavedení státních monopolů na prodej soli, tabáku nebo pořádání loterií. Již v roce 1750 byla zavedena v rakouských i českých zemích jednotná měna. Vznikaly velké řemeslné dílny – **manufaktury** a stát jejich rozvoj všemožně podporoval.

I přes bouřlivý rozvoj manufaktur převažovalo ve výrobě zboží stále ještě cechovní řemeslo, zejména města se bránila novému způsobu organizace výroby a podnikání. Manufakturní výroba se rozvíjela zejména na panstvích šlechty – šlo zejména o textilnictví (výroba plátna, sukna, barvení a potisk látek) nebo sklářství (např. výroba zrcadel). Ukázkovým příkladem úspěšného podnikatele a majitele několika prosperujících manufaktur, pivovarů, palíren, či hřebčínů byl manžel Marie Terezie František Štěpán Lotrinský, který se díky svému nadání pro podnikání stal ve své době jedním z nejbohatších mužů Evropy. Peníze oproti dluhopisům dokonce půjčoval i své manželce např. na modernizaci a rozvoj monarchie.

Díky zlepšenému stavu hlavních komunikací začala státní správa zajišťovat pravidelný provoz poštovních služeb (na obr. **poštovní dostavník** z té doby). **Zjistěte, která dnes dětská píseň pochází z tohoto období a váže se k počátkům české pošty.**

Právní nejednotnost, založená od středověku na stavovském členění společnosti, měl nahradit jednotný zákoník. Ten sice byl dokončen až roku 1811, ale už od dob císařovny Marie Terezie platil **trestní zákoník** a jednací soudní řád. Předpisovaly postup u soudu a výši trestů za jednotlivé přečiny. Zakázány byly nelidské tresty a mučení.

► Zjistěte s pomocí vyučujícího českého jazyka, jakým způsobem asi vznikla uvedená příjmení: Kovář, Lakomý, Václavík, Nový aj.

Na Pražském hradě otevřela Marie Terezie pro výchovu mladých urozených dívek z nemajetných rodin Ústav šlechtičien.

► Zjistěte, v jaké části Hradu ústav sídlil a jaké je využití daných prostor dnes?

► Budování silniční sítě mělo napomoci zejména vnitřnímu obchodu, ale mělo i význam vojenský. Jaký?

► Co označují pojmy jako loket, sáh, máz, žejdlík apod.?

Bankocetle – první papírové peníze sloužily zpočátku v podstatě jako státní dluhopis, později se však bankovky staly postupně i přes počáteční nedůvěru neodmyslitelnou součástí běžného života. ► Pro zvědavé: Zjistěte, co je státní dluhopis?

Přechod soudnictví do rukou státních úředníků zbavovalo šlechtu jejího výsadního postavení a neomezeného vlivu nad poddanými. Ve Vídni byl zřízen Nejvyšší soudní úřad, kam se mohli poddaní odvolat proti nařízení zemských soudů.

Panovnice **omezila** také **výrazně moc církve**, kterou rovněž podřídila dohledu státu. V rukách církve bylo zejména školství, ale nebylo v příliš dobrém stavu. Změně v této oblasti velmi významně napomohlo rozhodnutí papeže z roku 1773 zrušit jezuitský řád. O rok později zahájila Marie Terezie zásadní reformu školství, jejímž cílem bylo nejen zajistit dostatek vzdělaných odborníků pro průmysl, armádu i státní správu, ale zejména odstranit negramotnost obyvatel rakouské monarchie a prostřednictvím základního vzdělání zlepšit jejich sociální postavení. Řízení celého školského systému se ujal stát. V roce **1774** byla uzákoněna pro všechny děti bez rozdílu pohlaví ve věku **6 do 12 let povinná školní docházka**. Ve všech farnostech na venkově měly být zřízeny tzv. **triviální** neboli nižší **školy**, jejichž cílem bylo naučit žáky základním dovednostem – číst, psát, počítat (trivium – odtud triviálky) a to v rodném jazyce, tedy i v češtině. Spolu s náboženskou výchovou zde byly děti ještě seznamovány se základy řemeslných prací a novinkami např. ze zemědělství.

I v menších obcích vznikaly nově triviálky, kde se žáci učili v mateřském jazyce základním a životu potřebným dovednostem.

Pro účely výuky vznikaly i první česky psané učebnice. Hlavní poslání těchto nižších škol velmi dobře vystihovalo i motto, které bývalo často při vstupu do budovy všem přichozím na oči (na fotografii heslo ze školní budovy v obci Sněžné, okres Žďár nad Sázavou).

V krajských městech byly zřizovány tzv. **školy hlavní**, tři až čtyřleté studium poskytovalo žákům již širší vědomosti ze zeměpisu, dějepisu a biologie, naučili se zde i základy latiny, geometrie a dalších prakticky zaměřených předmětů. Na těchto školách se už vyučovalo v němčině. V hlavních městech jednotlivých zemí fungovaly čtyřleté **vzorové** tzv. **normální školy**, které úspěšně konkurovaly **církevním gymnáziím**, sloužily také **k výchově učitelů**. **Pražská univerzita** byla zbavena církevního dohledu, postupně se měnila na skutečný vědecký ústav, k rozvoji bádání přispěla i nově založená univerzitní knihovna. Rozvoj manufaktur i obchodu a potřeby celého hospodářství si vynutil zakládání prakticky zaměřených odborných tzv. **industriálních škol**.

Reformy císaře Josefa II.

Nejstarší syn Marie Terezie Josef se stal po smrti svého otce Františka Štěpána Lotrinského v roce 1765 římsko-německým císařem a také matčiným spoluvladařem. Marie Terezie přestala zasahovat do vojenských záležitostí a zahraniční politiky, které byly svěřeny výhradně do rukou jejího nástupce a budoucího císaře. Zejména díky iniciativě Josefa II. se Rakousko podílelo na tzv. trojím dělení Polska (1772–1795), kterým získalo rozsáhlou oblast Haliče a Krakovska, čímž si tak kompenzovalo předchozí ztrátu Slezska a Kladska.

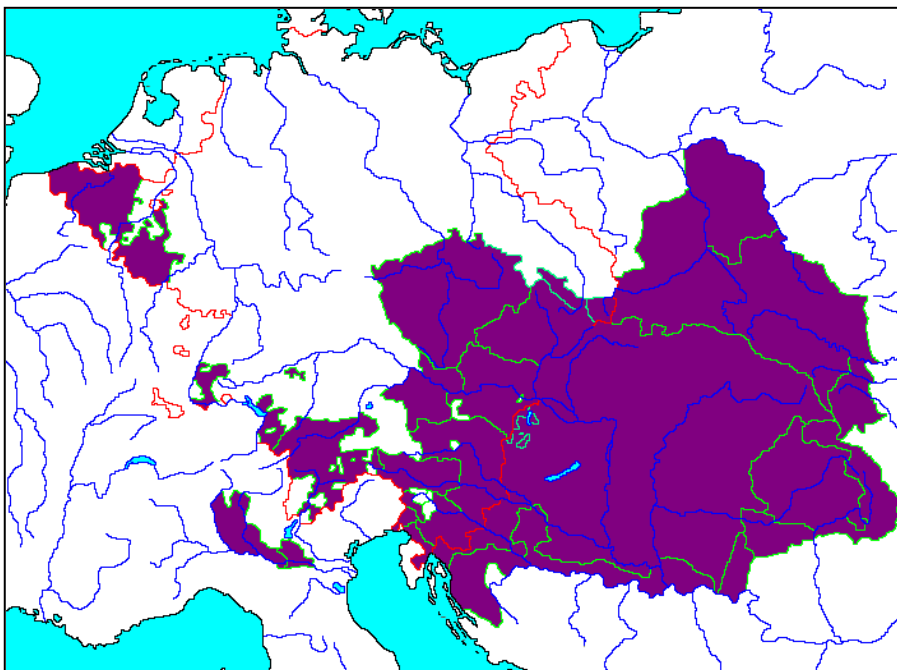
Všeobecným školním řádem (viz titulní strana) vydaným 6. 12. 1774 byla u nás zavedena povinná školní docházka a vyhlášen ucelený školský systém, který měl poskytovat vzdělání veškerému obyvatelstvu v monarchii.

Josef II. (žil v letech 1741–1790) – podle jedno z jeho životopisců „*revolucionář z boží milosti*“.

Na rozdíl od své konzervativní a hluboce věřící matky byl zcela pod vlivem osvícenství. Svě poslání spatřoval v reformě

Habsburská monarchie v roce 1795 (bez Slezska):

Po nástupu na trůn v roce 1780 pokračoval nový císař Josef II. v zahájených reformách (další centralizace a státu, byrokratizace státní správy, zrušení trestu smrti, zrovnoprávnění obyvatel v trestním řízení, výrazné zmírnění cenzury aj.), mohl ale začít provádět i takové vnitřní reformy, které plně odpovídaly jeho osvícenskému přesvědčení a s nimiž by jeho matka nesouhlasila.

Už v říjnu **1781** vydal Josef II. **toleranční patent**, kterým povolil některá nekatolická vyznání (luteránství, kalvinismus a pravoslaví). Přestalo tak pronásledování „jinověrců“, jež s sebou neslo i velké hospodářské ztráty. Katolictví bylo i nadále privilegovanou církví, ale plně pod státním dohledem. Josef II. nechal zrušit v českých zemích celkem 150 klášterů, z toho 130 mužských a 20 ženských, v rámci celé monarchie šlo celkem o 750 klášterů z celkového počtu 2000. Úředním rozhodnutím zanikly všechny ty kláštery, které nevyvíjely charitativní či vzdělávací činnost (z pohledu státu nebyly „užitečné“).

Zrušené kláštery, z nichž bylo propuštěno na 60 000 řeholníků a řeholnic (měli nárok na penzi od státu), byly přeměněny na nemocnice, kasárna, na skladiště. Kromě mobiliáře byly likvidovány i rozsáhlé klášterní knihovny, byly nadobro zničeny vzácné rukopisy, archiválie a umělecká díla. Zanikly např. klášter sv. Jiří na Pražském hradě, klášter v Břevnově, Betlémská kaple a mnoho dalších.

Kdy vznikly a kterému církevnímu řádu patřily výše uvedené kláštery?

V budovách zrušených klášterů byly často zakládány nové podniky. V budově zrušeného **zbraslavského kláštera** (na fotografii ze současnosti) vznikl již v roce 1787 první cukrovar v Čechách, cukr se zde vyráběl z dovážené cukrové třtiny.

Odkud se do Evropy dovážela cukrová třtina? Která evropská země měla v té době monopol na prodej cukrové třtiny ostatním státům?

státu, který by pracoval jako účelný a spolehlivý nástroj vůle panovníka a přinesl blaho všem svým poddaným – a to i třeba proti jejich vůli.

Vzorem pro vedení státu mu byl pruský král Fridrich II., kterého celý život obdivoval.

Sám císař žil velmi střídmě, např. hned po svém nástupu nechal rozpustit matčin nákladný dvůr, před zábavou dával přednost práci, měl smysl pro odpovědnost (sám se považoval za prvního úředníka státu) i odvahu rozhodovat.

Šetřil i na oblečení, nejčastěji se pohyboval v uniformě.

Aby poznal poměry v říši, cestoval v ní často ještě za vlády své matky na zapřenou jako „hrabě Falkenštejn“.

Prostý život, odpor k šlechtě, jejím privilegiím i rozmarilosti zajistily Josefu II. obrovskou popularitu mezi lidem. Není divu, že se naproti tomu aristokracie o něm vyjadřovala s despektem jako o „selském císaři“.

Josef II. si svými reformami, zejména zrušením nevolnictví, získal takovou oblibu, že od doby jeho panování je jméno Josef nejčastějším křestním jménem u nás.

► Zjistěte, na jakém pořadí v četnosti jmen je podle současných statistik jméno Josef.

Josef II. byl schopen pracovat až 18 hodin denně, nesnášel jakkoli nečinnost.

► Jak v dnešní době označujeme podobně pracovitě lidi neschopné odpočívat?

► Která část Prahy je pojmenována po Josefu II. a proč?

Z peněz za statky a movitý majetek zabavené klášterům se platilo zřizování nových far i biskupství v místech, kde jich byl nedostatek.

Faráři byli nově placeni státem a pověřeni vedení matrik (viz níže ukázka jedné z 19. století), z kazatelen měli seznamovat věřící při nedělních bohoslužbách s novými císařskými nařízeními a vyhláškami.

Míst., datum a den narození; jak Janina Kater, který APH? Will der Geburt und Tode, Monat, Tag? Hat getauft?	Celle-Nr. — Haus-Nr.	Jméno křtěncovo Name des Täuflings	Míst. — Ort		Rodičové — Eltern		Míst. — Ort	
			matky — mütterlich	otce — väterlich	Otec: <small>Jeder křtěnec a matkou jím, otec a křtící, jak jeho otec křtěnec a matkou jím, otec a křtící, v jeho matce jím a příjez.</small>	Matka: <small>Jede křtěnec jím, jak jeho otec křtěnec a matkou jím, otec a křtící, v jeho matce jím a příjez.</small>		
18. 7. října 9 Josef Krautschil farář	31.	Julie 30. 10. 1799 bábo z km. Josefa Schöner 3. Rancie 46. Cop. 3. 1898 ~ Polbrich	6. 11. 15. 2.	1. 1. 1.	Antonín Kavliček, vídonský Kriemsmück, manýžský syn Františka Kavlička, Tombáse Kriemsmück a Marie, přímě Siveterovy — nar. 28. 1873	1.	Alžběta, manýžská Suro Jana Cvilinka, člonská a Pachovská a Anny, přímě Prachovské — nar. 22. 1873	1.

Josef II. s mladším bratrem a nástupcem Leopoldem II. (žil v letech 1747–1792)

K čemu slouží matriky a kdo je spravuje dnes?

Stát se staral v tzv. generálních seminářích) i o výchovu kněží, která měla být v souladu s potřebami státu.

Snad ještě významnější reformou Josefa II. bylo **zrušení nevolnictví** v roce 1781. Každý poddaný se stal osobně svobodným člověkem. Nemusel už proti své vůli zůstat na panském velkostatku. Mohl se kamkoliv přestěhovat, oženit se, děti už nebyly nuceny sloužit na zámcích či panských dvorech, mohly si vybrat obor vyučení nebo libovolnou školu. Toto opatření přineslo mimo jiné i sílíci přesun dosud neponěmčeného venkovského obyvatelstva do měst. Ovšem vrchnost si i nadále uchovala značnou část moci soudní i berní (daňové) a zachovány také zůstaly roboty a různé platy. To vše hodlal Josef II. vyřešit v dalších reformách, k nimž však již nedošlo. Byl alespoň vypracován **nový katastr půdy** a v roce 1789 byla vyhlášena i nová daňová soustava, která předpokládala, že by se rolníci mohli provždy vykoupit i z roboty a že by jak poddanská, tak i šlechtická půda byly zdaněny stejně. Reformy vzbudily obrovský odpor šlechty, která ztrácela svou moc nad poddanými i levnou pracovní sílu. Nespokojená aristokracie využila neúspěchu v tažení proti Osmanské říši a donutila těžce nemocného císaře, zklamaného sílicím odporem ve všech částech říše, k tomu, že nakonec řadu svých reforem – s výjimkou zrušení poddanství a tolerančního patentu – odvolal.

Po smrti Josefa II. nastoupil na trůn jeho mladší bratr **Leopold II.** (1790–1792). Ten měl pověst ještě horlivějšího osvícence, ale narůstající opozice šlechty i revoluční vývoj ve Francii jej donutily k řadě kompromisů. Jedním z nich bylo i potvrzení zemských práv v různých částech říše. To byl také důvod, proč se na rozdíl od svého předchůdce nechal Leopold II. korunovat českým králem. Panoval však velmi krátce, než aby mohl vnitřní uspořádání habsburské monarchie výrazněji ovlivnit, naopak musel celou řadu bratrových pokrokových reforem zmírnit, nebo dokonce odvolat.

► Zjistěte, které vnitropolitické události ve Francii měly vliv na mezinárodní vztahy a dění v habsburské monarchii v době vlády Leopolda II.

Neméně významným krokem byl také Josefův tolerantní přístup k židům.

► Kde byli od středověku nuceni žít židé a která povolání jim byla zakázána kromě toho, že nesměli vlastnit žádnou půdu?

► Které povolání zakázané křesťanům bohatí židé naopak vykonávali?

Díky Josefovým reformám se Židé mohli volně stěhovat, zakupovat domy i v jiných částech města, nemuseli už nosit potupná označení na oblečení (žlutá kolečka), mohli studovat na gymnáziích i na vysokých školách, zvolit libovolné povolání, podléhali však také branné povinnosti a museli přijmout německá příjmení. Nešlo v žádném případě o úplné zrovnoprávnění židů s ostatním obyvatelstvem. I nadále byl např. omezen počet povolených židovských manželství.

Židé – na území říše žilo přibližně 400 000 židů, v každé zemi monarchie byl povolen určitý počet židovských rodin. V Čechách 8541, na Moravě 5106.

Patent o zrušení nevolnictví z 1. 11. 1781:

1. Má jeden každý poddaný má právo, jedině na předběžné ohlášení ... v stav manželský vstoupiti. Jakož i taky
2. jednomu každému poddanému na vůli se zanechává ... i také z panství se odstěhovati, a někde jinde v zemi se usaditi anebo službu hledati může ...
3. Můžou se poddaní dle libosti řemeslům a kunstům učiti ...
4. Nebudou poddaní povinni budoucně nějaké dvorské služby více konati. ...

...
6. všechny ostatní roboty, naturální a peněžité daně ... i taky po vyzdvižené (zrušené) tělesné poddanosti (nevolnictví) zavázání zůstanou ... mimo nich nikde něco víceji poddaným uložití nemůže ...

(Naše národní minulost v dokumentech – s. 398-399)

Jak se změnil život poddaných po vydání patentu o zrušení nevolnictví?

Které povinnosti vůči vrchnosti poddané i nadále svazovaly?

Sedláci v císaři viděli svého ochránce, ale současně je odrazovaly jeho pragmatické reformy, které např. zakazovaly procesy, či církevní svátky. S největším odporem se u poddaných setkala jeho nařízení týkající se posledních věcí člověka. Hřbitovy ve městech a obcích byly zrušeny, přesunuly se na městské předměstí, dále od obytných budov. Těla měla být uložena nejméně 48 hodin v nově budovaných márnících, aby se zabránilo pohřbení zdánlivě mrtvých lidí. Pohřbívání v dřevěných rakvích bylo zakázáno, z úsporných i hygienických důvodů měly být ostatky uloženy do hrobu pouze v lněných, případně papírových pytlicích, a měla být zasypaná vápnem a zeminou. Toto nařízení musel pro velký odpor obyvatelstva nakonec císař odvolat.

Josef II. jako „lidový císař“ oře na poli u Slavíkovice na Moravě

Otázky a úkoly:

1. V čem bylo nebezpečí válek „o rakouské dědictví“ pro monarchii?
2. Jaký byl důsledek tzv. slezských válek?
3. Které hlavní reformy za své vlády uskutečnila Marie Terezie?
4. „Říše, které vládnou, musí být řízena podle mých zásad. Musí přestat předsudky, fanatismus, stranickost a otroctví a všichni moji poddaní se opět musí těšit ze své přirozené svobody.“ Do jaké míry toto předsevzetí císař Josef II. ve svých reformách naplnil? Co z toho se mu nepodařilo a čím natrvalo pozitivně ovlivnil postavení obyvatel v českých zemích?
5. Zjistěte s pomocí internetu, kde všude vystupuje císař Josef II. jako literární postava.

Slovníček pojmů:

emancipace – zrovnoprávnění
kompenzace – náhrada
pragmatismus – jednání, při nichž hodnota věci spočívá v jejich užitečnosti

Knihovnička:

Rieder Heinz – **Marie Terezie. Osudová hodina Habsburků**
Jitka Lněničková – **České země v době osvícenství**
Hans Magenschab – **Josef II.; Rebelie**
Josef Petráň – **Kalendář**
Victor-Lucien Tapié – **Marie Terezie a Evropa**
Karl Vocelka, Lynne Heller – **Soukromý svět Habsburků**
Friedrich Weissensteiner – **Dcery Marie Terezie; Synové Marie Terezie**

Filmotéka:

Řád, režie: Petr Hvižd' (1994)

F. L. Věk (TV seriál), režie: František Filip (1970)

Tip na výlet, či školní exkurzi:

Národní pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze

Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě